

ЕВОЛЮЦІЯ ПОДВІЙНОГО ІРЕДЕНТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ НА КІПРІ

Станіслав Ковальський

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID 0000-0002-2958-4797

Анотація. *Стаття присвячена еволюції іредентизму на Кіпрі. Розглядаються етнічні, міжнародні та правові причини розколу острова. Автор доводить, що в основу сепаратистського руху на Кіпрі був покладений процес подвійного іредентизму. Реалізація грецької та турецької ідеї повернення острова до «материнських держав» супроводжувалась складними міжнародними компромісами в умовах «холодної війни» та обмежувалась можливостями своїх країн-донорів — Греції та Туреччини. Зазначені процеси безпосередньо вплинули на утворення Республіки Кіпр у 1960 р., а пізніше створили умови для формування невизнаної Турецької Республіки Північного Кіпру. Особлива увага приділена еволюції як грецького, так і турецького іредентизму, простежені їх суперечності та взаємовплив у контексті близькосхідних та середземноморських регіональних процесів.*

Ключові слова: *іредентизм, кіпрське питання, невизнана держава, Турецька Республіка Північного Кіпру.*

Постановка проблеми

Право націй на самовизначення часто вступає в протиріччя із правом держави на захист свого суверенітету. Така колізія міжнародних відносин призводить до виникнення невизнаних держав. Одним з головних критеріїв перетворення території з формальними органами влади на суб'єкт міжнародних відносин виступає визнання її вже існуючими суверенними державами. Зазначена міжнародно-правова суперечність ускладнює конфлікти, пов'язані з міжетнічними, конфесійними та політико-національними процесами. Зважаючи на процедуру міжнародного визнання, невизнані чи частково визнані держави залежать від інтересів світових чи регіональних лідерів. Наприклад, політика визнання Абхазії й Південної Осетії та, навпаки, невизнання Косово відповідає інтересам Росії. США проводять діаметрально протилежну політику щодо вказаних територій. Водночас Туреччина в рамках власної релігійної та регіональної політики підтримує Косово і є єдиною державою, що встановила дипломатичні відносини з Північним Кіпром. Така невизначеність викликана відсутністю єдиного міжнародного критерію щодо появи новоутворених держав.

Причиною утворення невизнаної держави може бути етнічний конфлікт чи політичне становище «материнської держави». Поштовхом для відокремлення виступають такі прояви сепаратизму, як неконтрольований автономізм чи сецесіонізм. Іноді фактором розколу суспільства та держави може стати іредентизм — складне та неоднозначне явище. Дослідник іредентизму в Європі Маркус Кронпробст виокремив дві групи визначень цього явища в науковій літературі. По-перше, іредентизмом називають територіальні претензії однієї держави до іншої, спираючись на етнічну, мовну та культурну єдність з народом, який там проживає. По-друге, цим терміном позначається спроба етнічної меншості чи історичного регіону увійти до складу іншої держави (Kornprobst 2008: 8). З огляду на міжнародні обставини такі території мають шанс опинитися в ситуації відокремлення від однієї держави без включення їх до складу «держави-спонсора». У такий спосіб вони отримують статус невизнаної чи частково визнаної держави. Одним із яскравих прикладів вказаних процесів у моделі регіональної системи міжнародних відносин виступає кіпрська проблема.

Особливістю кіпрської проблеми є складна система гарантій, встановлених у 1959–1960 рр. як результат переговорів щодо незалежності Кіпру (Treaty of Guarantee 1961). Гарантії захисту конституційного устрою Кіпру надавали три держави: Велика Британія, як колишня колоніальна метрополія, Греція та Туреччина, як країни, зацікавлені в безпеці своїх етнічних груп на острові. Слабкою стороною вказаної системи стали закладені в її основу механізми втручання країн-гарантів у внутрішні справи Кіпру, що в подальшому негативно позначилося на долі країни. Турецька Республіка Північного Кіпру (далі — ТРПК), яка визнана лише Туреччиною, стала продуктом подвійного іредентизму — грецького та турецького, що обумовило глибоку інтернаціоналізацію проблеми та багатоплановість конфліктних відносин. Кожен з іредентистських рухів на Кіпрі пройшов еволюцію та став ключовою причиною тих складових елементів, що формують кіпрське питання. У процесі еволюції іредентизму

спостерігалось не тільки міжетнічне протистояння, але й більш складний політичний конфлікт між країнами-гарантами і їхніми «протеже», тобто Греції з греками-кіпріотами та Туреччини з турками-кіпріотами.

Метою дослідження виступає аналіз еволюції грецького та турецького іредентизму на Кіпрі як одного з головних чинників кіпрського питання взагалі та утворення невизнаної держави на острові зокрема. Кіпрське питання вже багато років вивчається європейськими дослідниками, у тому числі й українськими (Гуменюк 2004; Троніна 2003; Явір 2018). На жаль, більшість грецьких та турецьких вчених (Kitromilides 1990; Gazioglu 2002; Katsourides 2017 та ін.), як представників зацікавленої сторони, схиляється до політизації ключових аспектів кіпрського питання. Іредентизм на Кіпрі часто розглядається в історіографії лише в контексті грецького чи турецького націоналізму, що робить такі дослідження суб'єктивними та вузько спрямованими.

Грецький іредентизм на Кіпрі та його занепад

Грецький іредентизм виник із панелліністичної «мегалі ідея» (у перекладі з грецької — «велика ідея»), яка розглядала всі історичні грецькі території як сферу свого культурного та політичного впливу. Під цю категорію, з точки зору Греції, підпадав і Кіпр. Кіпрський дослідник Й. Кацурідес провів пряму паралель між ідеєю «єнозису», тобто «возз'єднання» острова з Грецією, та антиколоніальною боротьбою, назвавши самовизначення греків-кіпріотів виключно іредентистським (Katsourides 2017: 77). Тому «єнозис» вважався справою історичного значення. За словами грецького дослідника П. Кітромлідеса, грецький іредентизм на Кіпрі в масштабі середземноморського та близькосхідного регіонів особливо яскраво проявлявся в XIX ст. і став однією з базових ідей грецької національної ідеї (Kitromilides 1990: 4). У 1821 р., під час грецької національно-визвольної революції, та на початку XX ст. гасла «єнозису» лунали найголосніше (Kitromilides 1990: 10). Під час антибританського повстання на Кіпрі 1931 р. «єнозис» також відіграв важливу роль. Таким чином, іредентизм греків-кіпріотів полягав у боротьбі за самовизначення спочатку від османського домінування, а потім від британського колоніального управління. Проте антиколоніальна ідеологія ґрунтувалась не на визвольній боротьбі, а на намаганні греків-кіпріотів приєднатися до Греції.

У першій половині 1950-х рр. кіпріоти під духовним та політичним керівництвом архієпископа Макаріоса III розпочали активний рух за включення острова до складу Греції. Для просування «єнозису» застосовувались такі засоби, як референдуми, звернення до Генеральної Асамблеї ООН та гучні інформаційні кампанії. На цьому етапі виникло перше непорозуміння Греції з грецькою громадою острова. Греція пережила важку громадянську війну 1946–1949 рр., нещодавно вступила до блоку НАТО та почала налагоджувати зв'язки із західними партнерами. Грецька позиція полягала в стабілізації греко-турецьких відносин й отриманні допомоги від Великої Британії та США. Зважаючи на ці обставини, склалась ситуація, коли Греція як «материнська держава» не була готова прийняти греків-кіпріотів до свого складу попри їх бажання, тому що це загрожувало погіршенню міжнародного

становища країни. Тому, як висловився грецький дослідник Е. Гадзівассіліу, Греція на той час під різними приводами ухилялася від вимог греків-кіпріотів (Hatzisvassiliou 2011: 50–51).

У період антиколоніальної боротьби в 1955–1959 рр. грецький іредентизм посилювався у зв'язку з відкритими бойовими діями проти британців та турецької громади. Опір колоніальній адміністрації підтримувався як пересічними представниками громади, так і церквою, яка виступала в ролі політичної та інтелектуальної еліти греків-кіпріотів. Провідну роль відігравала Національна організація кіпрських борців за «єнозис» (далі — ЕОКА). Греція продовжувала займати неоднозначну позицію, з одного боку, надаючи інформаційну та матеріальну допомогу громаді острова, з іншого — намагаючись пом'якшити антиколоніальний конфлікт.

У 1959 р. в результаті політичних змін на острові та під зовнішнім впливом іредентизм в суспільній свідомості кіпріотів поступився ідеї незалежної держави. Це стало компромісом між Грецією, Туреччиною та Великою Британією. Компромісні явища були відбиті в Конституції Кіпру 1960 р. та цюрихсько-лондонських гарантійних документах. Відповідно до міжнародних угод та основного закону Республіка Кіпр проголошувалась двоохобщиною державою, а Велика Британія, Греція та Туреччина ставали країнами-гарантами з правом втручання в кіпрський суверенітет та в питання внутрішньої політики держави. Після 1960 р. політична еліта Кіпру разом із архієпископом Макаріосом III, який був обраний першим президентом Кіпру, узяли курс на розбудову незалежної двоохобщиної держави. Як зазначав біограф Макаріоса III С. Майс, архієпископ спочатку був поставлений перед фактом кіпрської незалежності, але в подальшому як президент він дотримався та захищав кіпрський суверенітет як єдиний вихід із існуючої проблеми (Mayes 1981: 151–152). На цьому голова кіпрської держави неодноразово наголошував у своїх інтерв'ю впродовж 1960-х рр. (The New York Times 1964).

Новоутворена держава отримала міжнародне визнання. Втім саме з наданням незалежності Кіпру грецький іредентизм перетворився на прогреське, але антидержавницьке явище. Прогреські кола Кіпру розглядали незалежність як тимчасове явище на шляху до «єнозису». В очах кіпрських та грецьких радикалів колишній провідник «єнозису» Макаріос III перетворився на ворога. У перше десятиріччя незалежності Кіпру грецький іредентизм використовувався як стратегія зовнішнього впливу. Так в 1964 р., під час першого міжетнічного конфлікту, США та Велика Британія підтримали ідею передачі острова Греції чи його розподілу між Грецією та Анкарою, і це знайшло своє відображення в документах американських зовнішньополітичних відомств (див., наприклад: Geographic Annex 1964).

Дипломатичні місії верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі Л. Лемніцера та офіційного представника президента США Дж. Болла, що були здійснені в 1964 р., передбачали зустрічі із президентом Кіпру, лідером турків-кіпріотів, президентами країн-гарантів та вирішення долі Кіпру «ззовні». Висновки комісії відобразились у плані колишнього Державного секретаря США Д. Ачесона. План передбачав можливість розподілу острова між Грецією та Туреччиною чи передачі всього Кіпру тільки Греції за умови компенсації Туреччині

грецькими островами в Егейському морі. Американський підхід був актуальний для ситуації, що склалася в середині 1960-х рр., і його не можна, услід за радянською історіографією, назвати імперіалістичним чи агресивним. Скоріше це була спроба західних країн повернутись до нещодавніх ідей, популярних серед греків-кіпріотів ще 5–10 років тому, для термінового вирішення регіональної проблеми. Греція та Туреччина в той час вже були готові до подібного варіанта вирішення проблеми, тим більше, що ініціатива надходила з боку їх союзників (Hatzivassiliou 2011: 132). Але кіпрська сторона виступила категорично проти будь-яких проектів щодо обмеження свого суверенітету.

Президент Макаріос III та його політичне оточення відмовлялись від сторонніх проектів вирішення проблеми. Кіпрський лідер у відповідь президентові США наполягав на тому, що діалог із Кіпром необхідно вести як із суверенним суб'єктом міжнародних відносин і тільки через посередництво ООН (The President's Intelligence Review 1964: 2). Ідея державного суверенітету перемогла «іредентизм зверху» тому, що в греко-кіпрському середовищі сформувалась власна політична еліта, зацікавлена в розвитку незалежної держави. Більше того, найзавзятіші прихильники «енозису», які могли очолити військові та політичні рухи, спрямовані проти держави, з проголошенням незалежності Кіпру були депортовані в Грецію до кінця літа 1964 р. Авторитет Макаріоса III як президента суверенної держави суттєво зріс. Про це свідчили президентські вибори. Під час перших виборів у 1959 р. за Макаріоса III без його присутності на острові проголосувало 66 % виборців. У 1968 р. на президентських виборах підтримка архієпископа вже складала 96,3 % (Nohlen & Stover 2010: 445). У 1973 р. кіпрські вибори взагалі не відбулися з причини відсутності інших претендентів, окрім Макаріоса III. Результати виборів показали остаточну відмову греків-кіпріотів від ідеї приєднання до Греції та посилення державницьких настроїв.

Період правління «чорних полковників» в Греції (1967–1974 рр.) став найскладнішим у рамках відносин Греції з Кіпром. Внутрішньополітичні труднощі військового режиму в Греції компенсувались радикальною зовнішньою політикою, спрямованою на реставрацію «мегалі ідеа», де «енозис» Кіпру ставився на передній план. Старе покоління борців за «енозис» в особі генерала Дж. Гриваса й нове покоління, яке представляв Н. Сампсон, повернулись на острів та утворили організацію ЕОКА В. Вони розпочали агітаційну роботу проти чинного кіпрського уряду.

Ситуація на острові досягла максимального напруження під час перевороту 1974 р., коли прогрецька ЕОКА В на чолі із Н. Сампсоном здійснила державний переворот з метою скинути Макаріоса III та повернути острів до «грецької родини». Турецьке військове вторгнення влітку 1974 р., засудження дій Греції з боку міжнародної спільноти та відсутність підтримки радикальних дій ЕОКА В кіпрською громадськістю призвели до падіння «чорних полковників» та встановлення в Греції демократичного уряду. З того моменту грецький іредентизм фактично перестав існувати. Відносини між Грецією та Кіпром стабілізувались в рамках економічного співтовариства та налагодження мирного процесу. У 1990-х рр. Греція сприяла

євроінтеграційній політиці Кіпру, виступаючи в ролі її гаранта. Турецькі дослідники називали грецьку позицію «шантажем ЄС», спрямованим провалити проект «східної інтеграції» в разі проблем із кандидатурою Кіпру (Güney & Müftüler-Bac 2005: 289). Таким чином, грецький іредентизм на острові пройшов складну еволюцію від антиколоніальної боротьби за самовизначення до антидержавних тенденцій.

Турецький іредентизм та формування невизнаної Турецької Республіки Північного Кіпру

Друга форма іредентизму була побудована на пантюркських ідеях. У першій половині ХХ ст. Туреччина розглядала Кіпр як свою історичну територію, що була введена в статус британської колонії після Першої світової війни, ігноруючи турецько-англійський договір 1878 р. про умови окупації острова Кіпр британською військовою та цивільною адміністрацією. У період загострення суперечностей та війни між греками-кіпріотами й Великою Британією в 1950-х рр. турецький іредентизм набув, за словами турецько-кіпрського урядовця та дослідника З. Некатігіла, захисної форми (Necatigil 1994: 50-51). У такому ж концептуальному ключі розглядав питання турецького іредентизму британський вчений К. Додд (Dodd 2010: 27–29). На противагу «енозису», Туреччина запропонувала концепцію «таксими», тобто розколу острова на грецьку та турецьку частини, з приєднанням відповідних анклавів до «материнських держав». Турецький дослідник А. Газіюгул називав «таксиму» «компромісом» турецького уряду Греції щодо вирішення кіпрського питання (Gazioğlu 2002: 2–3). Туреччина в такий спосіб намагалась захистити турецьку частину населення від греків-кіпріотів, тому що вони теж ставали жертвами антиколоніальної боротьби (Dodd 2010: 20). Крім цього, Туреччина бачила за можливе розширити свій геополітичний вплив у регіоні завдяки кіпрській території.

Турки-кіпріоти вважали «таксиму» гарантованим вирішенням кіпрської проблеми. Складність полягала в дисперсному розселенні представників етнічних громад на Кіпрі та неможливості фізичного розмежування на чітко визначені анклави. Тому міжетнічні процеси на острові з 1963 р. по 1974 р. призводили до масового переселення населення із зони етнічного конфлікту. Географічне розмежування громад остаточно завершилось після двох військових операцій Туреччини в 1974 р. Турки-кіпріоти переселились на північ острова, а греки-кіпріоти були змушені переїхати на південь.

У часи кіпрської незалежності турки-кіпріоти продовжували керуватись іредентистською ідеєю, самоізолюючись від греків-кіпріотів. Не отримуючи достатньої підтримки з боку Туреччини, турки-кіпріоти поступово схилялись до сецесіоністських тенденцій. Сецесіонізм турків-кіпріотів відбувався поетапно (Ковальський 2013). Перший етап відокремлення турецької громади припадав на 1955–1960 рр. У зазначений період проявлялась «таксима» як реакція на грецький рух за самовизначення. Тоді ж почалось розмежування громад за принципом подвійного іредентизму. У 1960–1963 рр., у перші роки становлення незалежності Кіпру, відбувався другий етап сецесії. Цей проміжок часу характеризується як конституційне протистояння обох громад, що супроводжувалось інтенсивним втручанням країн-

гарантів — Греції та Туреччини. Третій етап розпочався під час етнічного збройного конфлікту в кінці 1963 р. та тривав до приходу до влади в Греції «чорних полковників» у 1967 р. Тоді етнічний конфлікт знаходився в латентній стадії та перебував у стані активних дипломатичних обговорень. Турецька громада знаходилась у блокаді з боку офіційної Нікосії.

Четвертий етап, що тривав з 1967 р. по 1974 р., можна назвати адміністративною самоізоляцією турків-кіпріотів. В зазначений період часу під впливом повернення частини грецької громади до риторики про возз'єднання із Греції спостерігалась суттєва політична радикалізація турків-кіпріотів. Під безпосереднім впливом Анкари на острові була створена тимчасова Кіпрська турецька адміністрація. П'ятий етап (1974–1983 рр.) — це період федералізації турків-кіпріотів. Після турецької агресії влітку 1974 р. острів був територіально розподілений на дві частини. На турецькій (північній) частині була створена так звана Турецька Федеративна Держава Північного Кіпру. Вона проіснувала до 15 листопада 1983 р., коли президент ТФДПК Р. Денкташ всупереч міжнародному праву та домовленостям проголосив «незалежну» Турецьку Республіку Північного Кіпру. Жодна держава світу, окрім Туреччини, не визнала ТРПК. До того ж, Рада Безпеки ООН затвердила резолюцію, за якою «не визнавалось будь-яке державне утворення на Кіпрі, окрім Республіки Кіпр» (Резолюція 541 1983: 15).

Отже, турецький іредентизм не досягнув остаточної мети, еволюціонує від ізоляціонізму до державницької форми. Принципова відмінність грецького іредентизму полягала в тому, що він був продуктом важкої та кривавої антиколоніальної боротьби, а потім повернувся на Кіпр як антидержавне явище. Республіка Кіпр виникла як продукт компромісів та зовнішнього впливу для зберігання балансу сил у регіоні. Грецький іредентизм на Кіпрі, у свою чергу, суттєво вплинув на турецьке населення, змусивши його радикалізувати власні пантюркські ідеї в колоніальний період. У часи незалежного Кіпру турецький іредентизм прийняв «оборонну» форму, що проявлялося у власному державному проекті. Водночас ТРПК була продуктом старої імперської ідеї Туреччини в поєднанні із захисними формами турецько-кіпрського іредентизму. У період незалежності самоізоляція та втручання Туреччини призвели до того, що турки-кіпріоти утворили власну державу. Це утворення не стало ані компромісом, ані гарантом стабільності в регіоні – лише реалізацією стратегічних амбіцій політичної еліти Туреччини. Окрім того, турки-кіпріоти опинились у невизначеному становищі між інкорпорацією в Турецьку державу, незалежністю та поверненням до складу Республіки Кіпр. Це неодноразово призводило до посилення конфліктів інтересів між турками та турками-кіпріотами.

У 1980-ті рр. спостерігалось загострення відносин між турками та турками-кіпріотами на фоні втручання у внутрішню політику та нехтування економікою ТРПК. У 1981 р., коли лідер турків-кіпріотів Р. Денкташ спробував утворити коаліцію політичних сил Північного Кіпру, у справи втрутився міністр закордонних справ Туреччини Ільтер Тюркмен, який особистим візитом на острів перервав цей процес. Для утримання в подальшому політичних амбіцій Р. Денкташа була створена політична партія з переселенців з Туреччини. Суперечності спостерігались й у

соціально-економічній сфері. Після 1983 р. Анкара нав'язала турецькому Кіпру низку реформ, серед яких збільшення митного збору та пенсійного віку, що викликало масове незадоволення турецької громади Кіпру. При цьому інвестиційні умови для розвитку турецько-кіпрської економіки так і не були створені.

У 1990-х рр. переламним моментом стало завершення «холодної війни» та посилення процесу євроінтеграції. Туреччина у відносинах із ЄС балансує між статусом «найстарішого кандидата» та донором невизнаного державного утворення на території Європи. Як зазначав вірменський державний діяч та дослідник Близького Сходу Рубен Сафрастян, у 1990-х рр. геополітична роль кіпрського питання значно змінилась. Туреччина, з одного боку, відчула на собі зниження американської підтримки. З іншого боку, Анкара опинилася в такій ситуації, коли в регіоні з'явилися нові мусульманські гравці, які потенційно могли підтримати її політику щодо Кіпру (Сафрастян 2005: 57). Азербайджанський дослідник Фуад Гаджієв зауважив, що після 2004 р. Азербайджан проголосив про визнання паспортів ТРПК та про налагодження прямого авіасполучення з Північним Кіпром (Гаджієв 2008: 152). Тоді ж почали налагоджуватись культурні та економічні відносини з невизнаною державою. Повноцінне визнання не реалізувалось під тиском ЄС. На консульському рівні зв'язок із ТРПК також підтримують ОАЕ та Пакистан. Такі держави, як США, Велика Британія, Франція, частково визнають паспорти ТРПК, але все це не надає гарантії визнання ТРПК у майбутньому (Гаджієв 2008: 152). Таким чином, проблема турецького іредентизму на Кіпрі в реаліях 1990-х рр. трансформувалась у питання щодо суб'єктивізації ТРПК на міжнародній арені під егідою Туреччини.

У 1997 р. на хвилі незадоволення кіпрською заявкою до ЄС президент Туреччини Сулейман Демирель та президент ТРПК Раулф Денкташ підписали спільну декларацію. Відповідно до документа проголошувалось, що обидві сторони розглядають недопустимим вступ Кіпру в ЄС раніше Туреччини. В разі посилення співпраці структур ЄС із «грецькою адміністрацією» Туреччина зобов'язувалась посилити підтримку ТРПК (Turkey – TRNC Joint Declaration 1997). Не зважаючи на свою категоричність, декларація залишилась без відповіді з боку ЄС. У Туреччини не було можливості вплинути на процес євроінтеграції Кіпру. Тому після включення Кіпру до ЄС в 2004 р. ситуація в черговий раз змінилась. ЄС із самого початку визнав Кіпр єдиною державою. В Європейських документах ТРПК фігурувала не як невизнана держава, а як «форма тимчасової ізоляції турків-кіпріотів» (European Commission 2004). Для вирішення кіпрського питання в рамках ЄС регулярно проводились дипломатичні зустрічі з представниками обох громад, референдуми тощо. Окрім погіршення відносин між Республікою Кіпр та ТРПК, поглиблювались суперечки й між Туреччиною та турками-кіпріотами.

Після 2004 р. спостерігалась «реверсія» у свідомості турків-кіпріотів. Після ізоляціонізму, пантюркізму та навіть ідей незалежності турки-кіпріоти демонструють бажання реінтегруватися в Республіку Кіпр на правах федеративної двохобщинної держави. Причиною такого повороту стала різниця в соціальному та економічному рівні між грецькою й турецькою частиною Кіпру та перспективами, які надає членство в ЄС. Сучасні «реверсивні» настрої не збігаються з позицією греків-кіпріотів, які не

бачать перспектив у возз'єднанні Кіпру на сучасному етапі. На всіх референдумах після 2004 р. приблизно 75 % греків-кіпріотів голосують проти возз'єднання (Kyris 2012: 92). З 2004 р. Р.Т. Ердоган, який на момент зазначених подій обіймав посаду прем'єр-міністра Туреччини, розпочав широку кампанію щодо міжнародного визнання ТРПК як незалежної держави, аргументуючи це провалом плану Генерального секретаря ООН К. Аннана, який підтримали турки-кіпріоти, проте не визнали греки-кіпріоти. Водночас, як зазначав Р. Сафрастян, суперечність полягала саме в тому, що турки-кіпріоти голосували за возз'єднання із грецькою частиною Кіпру в єдину державу, тоді як Туреччина намагалась використовувати цей факт для легітимізації насильницького роз'єднання острова, який в минулому сама спровокувала (Сафрастян 2005: 63).

У 2005 р. 71 % турків-кіпріотів, за соціологічними дослідженнями, підтримали возз'єднання із греками-кіпріотами на правах двохобщинної держави (Kyris 2012: 92). А в 2011 р. помічено спад оптимізму й процент підтримки складав лише 48 % (Kyris 2012: 92). На цей показник вплинули економічні кризи на Кіпрі в 2008 р. й 2011 р. та регіональні проблеми. Того ж 2011 р. спостерігався перший відкритий виступ турків-кіпріотів проти турецької політики. В акціях протесту проти зовнішньої політики Анкари взяли участь від 50 до 80 тис. турків-кіпріотів з 300 тис. населення ТРПК. У натовпі лунали антитурецькі гасла та критика Р.Т. Ердогана, протестувальники розгортали прапори Республіки Кіпр та ЄС (Deutsche Welle 2011). У 2017 р. та 2018 р. акції протестів повторювалися з аналогічними закликами та критикою Туреччини (Cyprus Mail Online 2018; The Guardian 2018). Це доводить, що турки-кіпріоти остаточно розчарувалися в Туреччині як гаранті своїх етнічних та політичних інтересів.

Висновки

Державотворчі процеси на Кіпрі відбувалися в історичних умовах розгортання на острові Кіпр двох іредентистських рухів. Грецький іредентизм базувався на «єнозисі» та утворював ідеологію антиколоніальної боротьби. Республіка Кіпр, що виникла в 1960 р., суперечила грецькому іредентизму, проте була взаємовигідним компромісом між країнами регіону та Великою Британією. У подальшому «єнозис» зберігся на острові у вигляді антидержавного явища, яке вступало в боротьбу із всебічно визнаною владою. Турецький іредентизм витікав з пантюркізму, але в 1950-х рр. мав скоріше захисну форму. Туреччина активно використовувала турків-кіпріотів для реалізації власних геополітичних інтересів. В умовах кіпрської незалежності Туреччина не висловлювала бажання приєднати до себе турецьку частину острова, спричинивши самоізоляцію турків-кіпріотів. Це, у свою чергу, призвело до утворення невизнаної держави, яка залежала політично та економічно від Туреччини. На сучасному етапі такий порядок речей заважає як європейському вектору турецької політики, так й туркам-кіпріотам. Останні події вказують на «реверсивність» настроїв турків-кіпріотів під впливом перспектив, які надає євроінтеграція.

Бібліографія:

- Гаджиев, Ф. (2008). *Независимость де-факто. Турецкая республика Северного Кипра*. Москва: Regnum.
- Гуменюк, Б. (2004). Кіпрське питання: шлях до вирішення (проблеми та перспективи). *Україна дипломатична* 4: 418–444.
- Ковальський, С. В. (2013). Північний Кіпр в міжнародних відносинах Східного Середземномор'я 1960-1980-х рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка* 114(1): 34–36.
- Резолюція 541. (1983). Резолюція 541от 18 ноября 1983 г. В *Резолюции и решения, принятые Советом Безопасности в 1983 году*. Нью-Йорк: ООН, 15.
- Сафрастьян, Р. (2005). Турция и кипрская проблема: эпизоды «большой игры». *21-й век* 2: 54–66.
- Троніна, О. (2003). Кіпрський конфлікт: історико-політологічний аналіз. *Науковий Вісник Дипломатичної Академії України* 8: 144–151.
- Явір, В.А. (2018) Кіпр як приклад дезінтегрованої держави: стан та перспективи реінтеграції. *S.P.A.C.E. (Society, Politics, Administration in Central Europe)* 9: 88–91.
- Cyprus Mail Online. (2018). Turkish Cypriots Organized New Protest, *Cyprus Mail Online*, 6 September 2018, cyprus-mail.com/2018/09/06/protests-in-the-north-set-to-continue (accessed 1 October 2019).
- Deutsche Welle. (2011). Turkish Cypriot Protests Set Back Turkey's EU Membership Bid, *Deutsche Welle*, 9 February 2011, www.dw.com/en/turkish-cypriot-protests-set-back-turkeys-eu-membership-bid/a-14829513 (accessed 1 October 2019).
- Dodd, C. (2010). *The History and Politics of the Cyprus Conflict*. London: Palgrave Macmillan.
- European Commission. (2004). Commission Proposes Comprehensive Measures to end Isolation of the Turkish Cypriot Community IP/04/857, *European Commission website*, 7 July 2004, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-857_en.pdf (accessed 1 October 2019).
- Gazioglu, A. (2002). Was Cyprus Ever Really United? *Perceptions: Journal of International Relations* 7(3): 1–16.
- Geographic Annex. (1964). *Geographic Annex*, 1 June 1964, www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79T01019A000200170001-0.pdf (accessed 1 October 2019).
- Güney, A.6 Müftüleri-Bac, M. (2005). The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003. *Middle East Studies* 41(2): 281–293.
- Hatzisvassiliou, E. (2011). *Greece and Cold War. Frontline State, 1952-1967*. London: Routledge.
- Katsourides, Y. (2017). *The Greek Cypriot Nationalist Right in the Era of British Colonialism: Emergence, Mobilisation and Transformations of Right-Wing Party Politics*. London: Springer.
- Kitromilides, P. (1990). Greek irredentism in Asia minor and Cyprus. *Middle Eastern Studies* 26(1): 3–17.
- Kornprobst, M. (2008). *Irredentism in European Politics. Argumentations, Compromise and Norms*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kyris, G. (2012). The European Union and the Cyprus Problem: a story of limited impetus. *Eastern Journal of European Studies* 3(1): 87–99.
- Mayes, S. (1981). *Makarios. A Biography*. London: Macmillan Palgrave
- Necatigil, Z. (1994). Federation Agreement in Bosnia-Herzegovina and the Cyprus Agreements 1959: a Comparison. *Institute of Muslim Minority Affairs* 15(1–2): 50–53.
- Nohlen, D. & Stover, P. (2010). *Elections in Cyprus: A Data Handbook*. Baden-Baden: Nomos.

- The Guardian. (2018). Thousands of Turkish Cypriots Demonstrate Against Ankara, *The Guardian*, 26 January 2018, www.theguardian.com/world/2018/jan/26/thousands-of-turkish-cypriots-demonstrate-against-ankara (accessed 1 October 2019).
- The New York Times. (1964) Cyprus Problem = Makarios Problem, *The New York Times*, 18 October
- The President's Intelligence Review. (1964). *The President's Intelligence Review (issued by the Central Intelligence Agency)*, 1–4 February 1964, www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005996815.pdf (accessed 1 October 2019).
- Treaty of Guarantee. (1961). *Treaty of Guarantee. Nicosia, 16 August 1960, cmnd. 1253 Treaty Series № 5*. London: Her Majesty's Stationery Office.
- Turkey – TRNC Joint Declaration. (1997). Turkey – TRNC Joint Declaration, 20 January 1997, www.mfa.gov.tr/turkey-trnc-joint-declaration-january-20_-1997.en.mfa (accessed 1 October 2019).